

UDK: 81'373.7:811.112.2:811.512.133

Shaxnozaxon KOMOLOVA,
O'zbekiston Milliy Universiteti tayanch doktoranti
E-mail: komolova-shahnoza@mail.ru

Dotsent, f.f.f.d. (PhD) X.A.Sarimsokovning taqrizi asosida

PAREMIOLOGICAL MINIMUM OF THE GERMAN AND UZBEK PEOPLE

Annotation

In this article, the frequency of proverbs in German and Uzbek by field of application is determined on the basis of a sociological survey. The factors influencing the knowledge of the German and Uzbek people about proverbs are revealed.

Keywords: proverbs, questionnaire, social, minimal, empirical, respondent.

ПАРЕМИОЛОГИЧЕСКИЙ МИНИМУМ НЕМЕЦКОГО И УЗБЕКСКОГО НАРОДОВ

Аннотация

В данной статье частота пословиц в немецком и узбекском языках по сферам применения определена на основе социологического опроса. Выявлены факторы, влияющие на знания немецкого и узбекского народа о пословицах.

Ключевые слова: пословица, анкета, социальная, минимальная, эмпирическая, респондентная.

NEMIS VA O'ZBEK XALQINING PAREMIOLOGIK MINIMUMI

Annotatsiya

Ushbu maqolada nemis va o'zbek tillaridagi paremiyalarning qo'llanilish doirasiga ko'ra chastotasi sotsiologik so'rovnomaga asosida aniqlangan. Nemis va o'zbek xalqining paremiyalar borasidagi bilimlariga ta'sir qiluvchi omillar aniqlangan.

Kalit so'zlar: paremiya, so'rovnomaga, sotsial, minimum, empirik, respondent.

Kirish. Hozirgi kunda tilshunoslikning paremiologiya sohasida keng ko'lamli tadqiqot ishlari olib borilayotgan bir davrda xalqning paremiologik fondiga mansub bo'lgan maqol va matallar minimumini aniqlab olish ham ushbu fan oldida turgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Paremiologik minimum deganda odatda xalq madaniyatida ma'lum va mashhur bo'lgan maqollar to'plami tushuniladi [1]. Paremiologik minimumni aniqlash uchun xususan, empirik usul ahamiyatli bo'lib, unga ko'ra aholi orasida so'rovnomaga o'tkaziladi.

Paremiologiya sohasida ilk bora L. G. Permyakov tomonidan 1970-yillarda rus tilining paremiologik minimumini yaratish maqsadida ikki bosqichli eksperimental tadqiqot o'tkazilgan. Tadqiqotning birinchi bosqichi Moskva aholisi o'rtasida o'tkazilgan va unda 300 kishi qatnashgan. Respondentlarga oldindan tayyorlangan 1500 ta paremiya taqdim etilgan va ularning ichidan notanish maqollar tanlanishi aytilgan [2]. Respondentlarning 90% dan ortig'i uchun tanish bo'lgan maqollarning aksariyati Permyakovning o'zi qo'shgan ba'zi boshqa maqollar bilan birgalikda tadqiqotning ikkinchi bosqichi uchun eksperimental korpus bo'lib xizmat qildi. Ikkinchi bosqichda 100 ga yaqin ishtirokchi qatnashdi va ularga birinchi bosqichda aniqlangan paremiyalarning bir qismi yozilgan holda, ikkinchi qismini to'ldirish sharti bilan so'rovnomaga tarqatildi. Ushbu so'rovnomani ikkinchi bosqichini o'tkazish orqali halq orasida ko'p qo'llaniladigan paremiyalarning ma'lumlik darajasi aniqlandi. O'z tadqiqotlari natijasi sifatida G.L. Permyakov 1985 yili 229 ta maqoldan iborat paremiologik minimumini, shuningdek, uch yildan so'ng aholi o'rtasida 90%-97,5% ma'lum bo'lgan va keng ko'lamlida qo'llaniladigan 361 ta maqol va mataldan iborat paremiologik minimumini nashr etdi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mashhur rus paremiolog olimi G. L. Permyakovning empirik tadqiqotlaridan

kelib chiqqan holda 1990 yillarda Piter Grzibek va Rupprext rahbarligi ostida S. Baur, K. Klost keng ko'lamli nemis maqollarining so'rovnomalari asosida o'zlarining qimmatli paremiologik minimumlarini yaratgan. P. Grzibek "Sinkendes Kulturgut? Eine empirische Pilotstudie zur Bekanntheit deutscher Sprichwörter" [3], P. Grzibek, K. Kristof "Grundlagen der empirischen Sprichwortforschung. In: Proverbium" [4], S. Baur., S. Rupprext, K. Kristof "Kennen Kinder heute noch Sprichwörter? Überlegungen zur Altersgrenze in Arbeiten zur empirischen Parömiologie." [5] shular jumlasidandir.

Aholining talabalar, istemolchilar va boshqa ijtimoiy qatlamlari orasida nemis paremiolog olimlari tomonidan turli xil tadqiqotlar amalga oshirilgan. Jumladan, Hattemer va Sho'yx tomonidan 1983 yilda, V. Mieder tomonidan 1985 yilda navbatdagi empirik tadqiqotlar amalga oshirilgan va natijada haqiqatdan ham qaysi maqollar hozirgi kunda og'zaki va yozma nutqda doimiy qo'llanayotganligi aniqlangan. Ushbu empirik tadqiqot 1322 kishi bilan o'tkazilgan. Ushbu so'rovnomaga ko'ra, eng mashhur yigirmata nemis xalq maqol va matallari aniqlangan [5].

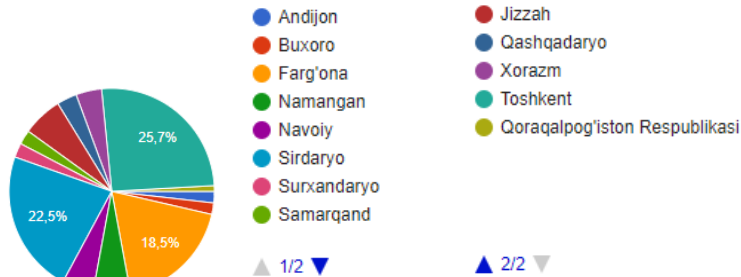
Nemis xalqi orasida mashhur bo'lgan maqol va matallarning ba'zilari antik davr, Injil va O'rta asrlardan kelganligini ko'rsatadi [6]. Ular shu qadar umumbashariy bo'lib, nafaqat nemis tilida, balki boshqa tillarda ham eng ko'p qo'llaniluvchi maqollardir. Masalan, *Wer zu spät kommt, den bestraft das Leben* maqolmi yoki sitatami ekanligini bilish ham muhimdir. Maqol deb hisoblash uchun sitata xalqchil bo'lishi lozim [6].

Tadqiqot metodologiyasi. Har qanday filologik, psixologik, sotsiologik hamda madaniy tadqiqotlar eskirgan materiallar asosida emas, balki empirik usullar yordamida aniqlangan mustahkam moddiy asosga ega bo'lishi lozim. Shunday ekan, biz ham tadqiqotimizning amaliy qismi sifatida

o'zbek xalqining sotsial hayotida tez-tez uchrab turadigan vaziyatlarni o'zida aks ettiradigan, halqimizning madaniyatini, milliyligini va qadriyatlarini o'zida mujassamlagan maqollar minimumini aniqlash, insonlarning nutqida qanday maqollar ko'proq qo'llanilishini belgilab olish hamda shu asosda maqollar minimumini yaratish maqsadida ijtimoiy tarmoq yordamida aholi turli xil ijtimoiy qatlamlari o'rtasida sotsiologik so'rovnoma o'tkazdik.

Tahlil va natijalar. So'rovnomada respondentlarning yashash manzili, yoshi, jinsi, maqollardan kundalik hayotda foydalanishi va o'zi bilgan hamda kundalik hayotida tez-tez qo'llaydigan 5 ta maqol yozib qoldirish so'ralgan. O'tkazilgan so'rovnomada aholining barcha ijtimoiy qatlam vakillaridan 222 ishtirok etdi. Ulardan har biri kundalik hayotida ko'p qo'llaydigan kamida 5 tadan maqol va matal yozib qoldirgan. So'rovnoma natijalaridan jamlangan maqol va matallar 1110 tani tashkil etdi.

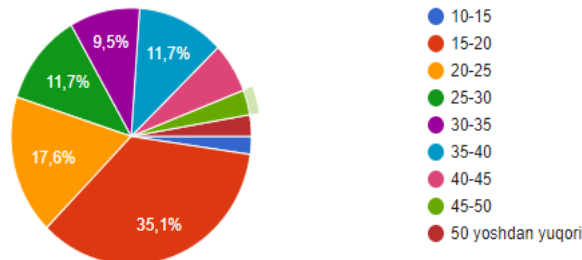
Manzilingiz
222 отвѣта

So'rovnomada Respublikamizning barcha viloyatlaridan fuqarolar onlayn ishtirok etishdi. Respondentlarning 56 nafari Toshkent shahri, 50 nafari Sirdaryo viloyati va 41 nafari Farg'ona viloyati, 14 nafari Jizzah viloyati, 13 nafari Namangan viloyati, 11 nafari Navoiy

viloyati, 7 nafari Xorazm viloyati, 7 nafari Qashqadaryo viloyati, 6 nafari Surxandaryo viloyati, 5 nafari Buxoro viloyati, 5 nafari Andijon viloyati, 5 nafari Samarqand viloyati va 2 nafari Qoraqalpog'iston Respublikasi aholisiga to'g'ri keladi.

Yoshingiz
222 отвѣта

So'rovnoma natijalariga ko'ra, 10-15 yoshlilar 4 kishi, 15-20 yosh 89 nafar, 20-25 yosh 39 nafar, 25-30 yosh 20 kishi, 30-35 yosh 20 nafar, 35-40 yosh 24 nafar, 40-45 yosh 14 nafar, 45-50 yosh 6 nafar, 50 yoshdan yuqori 6 nafarni tashkil etdi. Yosh omili va texnika bilan ishlay olish potentsialini hisobga olgan holda, katta yoshli insonlardan 20 nafari o'rtasida so'rovnoma og'zaki usulda o'tkazildi va javoblar yozib olindi.

Yoshlar o'rtasida paremiyalarni bilmaslik ularning hayotdagi axloqiy pozitsiyasini aniqlay olmasligiga olib keladi. Asosan maktab yoshidagi respondentlarning bergan javoblari shuni ko'rsatdiki, ular faqat maktab darsligida berilgan maqol va matallardan tashqari paremiyalar haqidagi bilimlarga ega emas. Paremiyalar asosan, har bir insonning sotsial hayotining aksi bo'lib, insonlarning yashash muhiti, ularning shahar yoki qishloqda yashashi hamda jinsi ularning paremiologik bilimlariga ta'sir etmaydi. Aksincha, har bir inson nutqida qo'llaydigan paremiya o'sha insonning ijtimoiy turmush sharoitidan darak beradi.

Ushbu empirik tadqiqotimiz asosida insonlarning paremiyalar haqidagi bilimiga ta'sir qiluvchi bir qancha omillar mavjud degan xulosaga keldik. Asosiy ta'sir etuvchi omil yosh omili bo'lib, yoshi katta odamlar yoshlarga qaraganda ko'proq maqollarni bilishadi. Buning asosiy sababi paremiologik bilim bilan birga hayotiy tajribaning mavjudligidir.

Ushbu jamlangan maqol va matallardan xalq orasida eng ko'p qo'llanilgan 20 ta paremiya ajratib olindi. Ular quyidagilar:

1	Aytar so'zni ayt, aytmas so'zdan qayt.
2	Avval o'yla, keyin so'yla.
3	Yetti o'lchab bir kes.
4	Yaxshi otga bir qamchi, yomon otga ming qamchi.
5	Avval o'zingga boq, keyin nog'ora qoq.
6	Bir yigitga qirq xunar oz.
7	Buzoqni yugurgani somxonogacha.
8	Beshikdan to qabrgacha ilm izla.
9	Do'stsiz boshim tuzsiz oshim.
10	It xurar – karvon o'tar.
11	Intilganga tole yor.
12	Qari bilganni pari bilmas.
13	Mehnatdan kelsa boylik, turmush bo'lar chiroylik.
14	Mehnat mehnatning tagi rohat.
15	Mehmon kelar eshikdan rizqi kelar teshikdan.
16	Oltin olma duo ol.
17	Olmaning tagiga olma tushadi.

18	Oz-oz o'rganib dono bo'lur, Qatra-qatra yig'ilib daryo bo'lur.
19	O'zga yurtida shoh bo'lguncha, o'z yurtida gado bo'l.
20	O'z yurtning o'lan to'shaging.

Ijtimoiy tarmoq orqali o'tkazilgan so'rovnoma germaniyalik 108 ta aholi qatnashgan. Respondentlar tomonidan yozib qoldirilgan maqollarning umumiy soni 800 tani tashkil etdi va ular orasidan quyida eng qo'p qo'llaniladigan 20 ta maqol ajratildi.

1.	Aller Anfang ist schwer.
2.	Der frühe Vogel fängt den Wurm.
3.	Der Apfel fällt nicht weit von Stamm.
4.	Lügen haben kurze Beine.
5.	Wissen ist Macht.
6.	Andere Länder, andere Sitten.
7.	Übung macht den Meister.
8.	Wer will, der kann.
9.	Eile mit Weile.
10.	Morgen, morgen nicht nur heute sagen alle faulen Leute.
11.	Fleißige Hände die Arbeit schnell einende.
12.	Der Appetit kommt beim Essen.
13.	Es ist nicht alles Gold, was glänzt.
14.	Alles vergeht, aber Jesus bleibt.
15.	Fünf Minuten vor der Zeit ist des deutschen Pünktlichkeit.
16.	Erst die Arbeit, dann das Spiel.
17.	Ende gut, alles gut.
18.	Schöne Blume steht nicht lange am Wege.
19.	Der Fisch stinkt vom Kopf her.
20.	Besser spät, als nie.

Xulosa va takliflar. Ushbu empirik tadqiqotimiz asosida insonlarning paremiyalar haqidagi bilimiga ta'sir qiluvchi bir qancha omillar mavjud degan xulosaga keldik. Asosiy ta'sir etuvchi omil yosh omili bo'lib, yoshi katta odamlar yoshlarga qaraganda sotsial vaziyatlarda ko'proq maqollardan foydalana olishi aniqlandi. Yoshlar o'rtasida paremiyalarni bilmaslik ularning hayotdagi axloqiy pozitsiyasini aniqlay olmasligiga olib keladi. Asosan maktab yoshidagi respondentlarning bergan javoblari shuni ko'rsatdiki, ular faqat maktab darsligida berilgan maqol va matallardan tashqari paremiyalar haqidagi bilimlarga ega emas. Buning asosiy sababini paremiologik bilim bilan birga hayotiy tajribaning kamligi deb hisoblaymiz.

O'tkazilgan so'rovnoma aniqlangan eng qo'p qo'llaniluvchi 20 ta nemis va o'zbek xalq maqollari o'zaro qiyoslanganda, ular o'rtasida mavzu jihatidan universal va farqli jihatlarni kuzatildi. Nemis xalqi orasida halollik, mehnat, punktuallik, vaqtni qadrlash, o'zaro munosabatlar, yomonlik va

yolg'onchilik kabi mavzularda maqol va matallar ko'p qo'llanilsa, o'zbek xalqining minimumida esa, Vatan, bilim, mehmondo'stlik, yaxshilik, mehnatsevarlik, do'stlik mavzusidagi maqol va matallar tez-tez qo'llanilishi aniqlandi.

Biz L.G.Permiyakov paremiologik minimumni yaratish bo'yicha qo'llagan empirik tajribasidan foydalangan holda, eksperimental korpusni shakllantirib oldik, ya'ni o'zbek xalqi orasida ma'lum va mashhur bo'lgan maqol va matallarni aniqlab oldik. Ushbu ishdan asosiy maqsad nemis va o'zbek xalqi uchun maqollar minimumini aniqlashdir. Xalq orasida mashhur bo'lgan o'zbek xalq paremiyalarining korpusi madaniyatshunoslik yoki lingvistik tadqiqotlarda moddiy asos sifatida foydalanilishi mumkin. Ushbu sa'y-harakatlar o'zbek paremiologiyasi tarixida paremiologik minimumni aniqlash borasida ilk qadam bo'ldi. Ushbu eksperimental tadqiqot yordamida jamlangan maqollar asosida o'zbek tilining maqollar minimumi nashr etildi.

ADABIYOTLAR

1. Baur R.S., Chlosta Ch., Grzybek P. „Bericht. Das Projekt ‚Sprichwörter
2. Minima im Deutschen und Kroatischen: What is worth doing – do it well!“, in: *Muttersprache*, 2, 1996. S. 163–164.
3. Grzybek P., Chlosta Ch. Grundlagen der empirischen Sprichwortforschung. In: *Proverbium* 10, 1993. S. 89-128
4. Grzybek Peter «Sinkendes Kulturgut? Eine empirische Pilotstudie zur Bekanntheit deutscher Sprichwörter», *Wirkendes Wort*, 2, 1991, S. 239-264.
5. Rupprecht V., Christoph Ch. Kennen Kinder heute noch Sprichwörter? Überlegungen zur Altersgrenze in Arbeiten zur empirischen Parömiologie. In: Chlosta, Christoph/Grzybek, Peter/Piirainen, Elisabeth (Hg.): *Sprachbilder zwischen Theorie und Praxis*. Bochum. 1994. S. 1-30.
6. Wolfgang Mieder. Erschienen in: Steyer Kathrin (Hrsg.): *Wortverbindungen mehr oder weniger fest*. Berlin [u.a.]: de Gruyter, 2004. S. 420.
7. Kim Kun Hwan. Deutsche Sprichwörter im Spiegel der Gesellschaft. Analyse der von Deutschen am häufigsten genannten Sprichwörter. In: *Zeitschrift für deutsche Philologie*. 1999. S. 38.
8. Berdiyov X., Rasulov R. O'zbek tilining paremiologik lug'ati. –T.: O'qituvchi, 1984. – 289 b.
9. Permyakov G.L. Основы структурной паремологии / G.L.Permiyakov. – M.: Nauka, 1988. – 235 c.
10. Permyakov G.L. Ot pogovorki do skazki: zametki po obshchey teorii klishe / G.L.Permiyakov. – M.: Glav. red. vost. lit. izd-va «Nauka», 1970. –240 s.
11. Raxmatullaev Sh. Y'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. – Toshkent: Y'qituvchi, 1978. – 401 s.
12. O'zbek xalq maqollari. II tomli. –Toshkent: O'zbekiston fan nashriyoti, 1987. – 368 b.
13. O'zbek xalq maqollari. II tomli. –Toshkent: O'zbekiston fan nashriyoti, 1987. – 372 b.